

ОГЛЯДИ ДЖЕРЕЛ ТА ДОКУМЕНТАЛЬНІ НАРИСИ

DOI 10.47315/archives2022.330.133
УДК 930.25:082.1]:94(477.51)

Раїса Воробей
кандидатка наук
із державного управління,
директорка,
Державний архів Чернігівської області
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2648-603X>

«ТРУДЫ ЧЕРНИГОВСКОЙ ГУБЕРНСКОЙ УЧЕНОЙ АРХИВНОЙ КОМИССИИ» ЯК ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ВИВЧЕННЯ ІСТОРІЇ ЧЕРНІГІВСЬКОГО КРАЮ

Анотація. Мета роботи – на базі друкованих і архівних джерел проаналізувати окремі аспекти діяльності Чернігівської губернської вченої архівної комісії, а саме її видавничу працю через випуск «Трудов Черниговской губернской ученой архивной комиссии». **Методологія дослідження.** Поставлені завдання вирішувалися за допомогою комплексу загальних взаємодоповнюючих наукових методів, серед яких: системний; історичний, який уможливив у динаміці вивчення процесів створення і розвитку Чернігівської губернської вченої архівної комісії; порівняльний, що застосовувався для визначення окремих аспектів обов'язків новостворених губернських архівних комісій тощо. **Наукова новизна дослідження:** Здійснено аналіз діяльності Чернігівської губернської вченої архівної комісії як історичного і науково-культурного осередку на Чернігівщині кінця ХІХ ст.; праналізовано зміст друкованих видань «Труды Черниговской губернской ученой архивной комиссии»; окреслено основні функції Комісії щодо збирання і зберігання архівних документів та історичних експонатів здебільшого окремими істориками-краєзнавцями, а також напівааматорськими організаціями, центрами групування місцевих прогресивних громадсько-політичних сил; введено в науковий обіг окремі документи, кресленики, що публікувалися в «Трудах» Комісії. **Висновки.** Кожен із випусків «Трудов Черниговской губернской ученой архивной комиссии» є важливим джерелом для вивчення діяльності Комісії та внеску окремих її членів і представників громадськості Чернігівщини. **Перспектива подальших**

© Р. Воробей, 2022

досліджень полягає в оприлюдненні й подальшій актуалізації окремих документів і публікацій з історії діяльності Чернігівської губернської вченої архівної комісії. Впроваджені до наукового обігу, вони послужать важливим матеріалом для різних науково-видавничих проєктів і досліджень.

Ключові слова: губернська архівна комісія; видавнича діяльність; вчена комісія; історичні архіви.

Історичний досвід створення і розвитку різноманітних історико-культурних інституцій в процесі державотворення України в різні історичні періоди є завжди корисним для розуміння шляхів його сучасного реформування. 126 років тому, у 1896 р. була утворена Чернігівська губернська вчена архівна комісія (далі – Комісія), до пріоритетних напрямів наукової діяльності якої належали збирання і описування архівних документів, дослідження церковних пам'яток, церковної історії та біографій визначних земляків, генеалогії місцевого дворянства, української старшини. Комісія залишила по собі немало цікавих видань та історичних розвідок, писемних і речових пам'яток, що стали основою сучасних архівних зібрань і музейних колекцій.

Перші спроби проведення аналізу діяльності Чернігівської губернської вченої архівної комісії здійснили А. Лазаревский¹, В. Рудаков², І. Шраг³, П. Добровольский⁴, А. Верзилов⁵, Д. Дорошенко⁶, П. Федоренко⁷, М. Ткаченко⁸. Автори загалом описали початковий період організації роботи архівної комісії, створили біографічні нариси про засновників й активних діячів комісії.

Вивченням діяльності архівної комісії займався Г. Курас, чл.-кор. Української Вільної Академії Наук у США (м. Нью-Йорк), особовий

¹ Лазаревский А. Черниговские архивы // Киевская старина. 1902. Т. 76. № 2. От. 2. С. 90–92.

² Рудаков В. Археология и история в Трудах губернских ученых архивных комиссий // Исторический вестник. 1901. Т. 86. С. 1095–1116.

³ Шраг І. А. М. Лазаревский. Некролог // Земский сборник Черниговской губернии. 1902. № 11. С. 145–160.

⁴ Добровольский П. Отчет о состоянии и деятельности ЧАК до 1903 года // Труды Черниговской губернской архивной комиссии. Чернигов, 1903. Вып. 5. Отд. I. С. 72–98.

⁵ Верзилов А. П. М. Добровольский // Земский сборник Черниговской губернии. 1910. № 11–12. С. 159; *Его же*. П. М. Добровольский. Биографический очерк // Труды Черниговской губернской архивной комиссии. Чернигов, 1911. Вып. 8. С. 195–204; *Його ж.* Наукове життя в Чернігові в 1914–1924 рр. // Україна. Київ, 1925. Кн. 3. С. 180–183.

⁶ Дорошенко Д. Огляд української історіографії. Прага, 1923. С. 202–203.

⁷ Федоренко П. О. М. Лазаревський та культурні цінності Чернігівщини // Український археографічний збірник. Київ, 1927. Т. 2. С. 22–50.

⁸ Ткаченко М. З нової історіографії Чернігівщини // Чернігів і Північне Лівобережжя. Київ, 1928. С. 484–500.

фонд якого зберігається у Державному архіві Чернігівської області⁹. Едиційну археографію в доробку Чернігівської губернської вченої архівної комісії охарактеризував у своїй праці історик О. Коваленко¹⁰. Діяльність Комісії як архіву, музею, бібліотеки аналізували на підставі документів працівники Держархіву Чернігівської області та Чернігівського обласного історичного музею імені Василя Тарновського Н. Полетун¹¹, І. Гаврись¹², І. Рябчук¹³, Л. Линюк¹⁴ тощо.

Загальні завдання та огляд основних етапів діяльності Чернігівської архівної комісії розглянула в своїй роботі Н. Полетун, зазначаючи, що, по-перше, Комісія мала розглядати справи, призначені до знищення в губернських і повітових установах, і виокремлювати з них для постійного зберігання документи, що мали наукову цінність. По-друге, визначалося завдання робити копії документів з історії Чернігівщини, що зберігалися в інших архівах. По-третє, Комісія мала збирати відомості про приватні архіви регіону. У статті І. Гаврись зазначається, що в науково-довідковій бібліотеці Держархіву Чернігівської області зберігаються друковані примірники «Отчетов Черниговской губернской ученой архивной комиссии». Авторка аналізує звіти про діяльність архівної комісії, підкреслюючи, що ці видання допомагають найточніше уявити як працювала комісія та на що більше зверталось уваги у звітньому періоді. Звіти склалися на початку наступного після звітнього року і, як можемо бачити з друкованих примірників за різні роки, не дуже різнилися за складом і тематикою.

І. Рябчук у своїх розвідках характеризує стан архівів у Чернігівській губернії після закінчення громадянської війни, а також процес становлення архівної справи на Чернігівщині до 1932 р. Л. Линюк знайомить із програмною діяльністю Чернігівської архівної комісії, процесом створення історичного архіву Комісії та заходами щодо збереження документальних пам'яток.

⁹ Курас Г. До історії Чернігівської губернської архівної комісії // Архіви України. № 1. 1994. С. 92–96; Його ж. Перелік видатних діячів Чернігівської архівної комісії // Держархів Чернігівської обл. (Державний архів Чернігівської області). Ф. Р–9044. Оп. 1. Спр. 32. Арк. 11.

¹⁰ Коваленко О. Едиційна археографія в доробку й діяльності Чернігівської губернської вченої архівної комісії // Сіверянський архів. Вип. 1. Чернігів, 2007. С. 17–27.

¹¹ Полетун Н. Діяльність Чернігівської губернської вченої архівної комісії у галузі архівної справи // Там само. С. 6–7.

¹² Гаврись І. Фундатори архівної справи Чернігівщини // Сіверянський історичний архів: зб. наук. праць / редкол.: Р. Б. Воробей (гол. ред.) та ін. Вип. 2. Чернігів, 2013. С. 22–29.

¹³ Рябчук І. Історія архівного будівництва в документах // Там само. С. 16–22.

¹⁴ Линюк Л. Чернігівська губернська вчена архівна комісія: архів, музей, бібліотека // Там само. С. 9–16.

Діяльність Чернігівської губернської вченої архівної комісії відображується на сторінках її періодичного видання «Труды Черниговской губернской ученой архивной комиссии», що склалися з 2-х частин: перша призначалася для ведення журналів засідань комісії, а друга передбачала розміщення праць із різноманітних питань історії, етнографії, краєзнавства тощо, що стосувалися Чернігівського краю або сусідніх із ним територій. В Держархіві Чернігівської області зберігається 11 випусків «Трудов», що охоплюють період діяльності Комісії з початку її утворення у 1896 р. до 1918 р. На прикладі окремих публікацій «Трудов» звернемося до основної проблематики і кола інтересів членів губернської архівної комісії.

Передусім, у першому випуску «Трудов» визначалися головні завдання губернської архівної комісії, які полягали, насамперед, у збиранні та зберіганні документів губернських установ, які мали «наукове значення». Окрім цього, важливим завданням вбачалося виготовлення копій документів, що стосувалися Чернігівського краю та зберігалися в інших архівах. Документи формувалися за т. зв. розрядами, на них склалися описи та систематичні переліки. Комісія опікувалася також станом пам'яток архітектури, займалася проведенням археологічних розкопок. Окремим напрямом роботи було визначено збирання музейних експонатів та організація історичного музею¹⁵.

У першому номері «Трудов» розміщена стаття з неофіційної частини «Черниговских губернских ведомостей» від 14 листопада 1896 р. про заснування Чернігівської губернської вченої архівної комісії, копію якої наводимо.

Наступна інформація першої частини випуску розповідає про проведення п'яти засідань комісії у період із червня 1897 р. до січня 1898 р. Щодо змісту другої частини першого випуску «Трудов», то вона складається з історико-біографічного нарису про Святого Феодосія (Углицького), присвяченого відкриттю у Чернігові у вересні 1896 р. його мощей. Окрім біографічних даних Ф. Углицького, тут опубліковано його листування з різнопланових господарських питань і розміщено копії документів, одну з яких наводимо нижче.

Другий випуск «Трудов» комісії, на жаль, в архіві відсутній, а наступний за хронологією – третій, – окрім журналів засідань комісії за 1899–1900 рр., містить опубліковані листи віце-президента Ради Адміралтейств графа Г. Кушелева, одного із найвпливовіших державних діячів епохи імператора Павла I, до сина Олександра. Листи зберігалися в архівній комісії, передані були Чернігівським губернатором

¹⁵ Труды Черниговской губернской архивной комиссии 1897–1898. Вып. 1. Отд. 1. С. 3–4.

ОТКРЫТИЕ ЧЕРНИГОВСКОЙ ГУБЕРНСКОЙ УЧЕНОЙ
АРХИВНОЙ КОМИССИИ.

Сегодня, 14го ноября, въ 2½ часа дня, по случаю открытия черниговской губернской ученой архивной комиссии (Бульварная улица, городской домъ, б. помещеніе черниговскаго отдѣленія государственнаго банка) преславленнѣйшихъ Питиримовъ епископъ тульскій и Бѣлевскій было отслужено заобедѣ съ провоизамѣннѣмъ митрополиту Государю Императору, Государыня Императрица, Наслѣднику Цесаревичу и всему Царствующему Дому.

Послѣ молебна преслащеннѣйшій Питиримъ произнесъ слѣдующее слово:

„Годъ съ нежиданно промель съ тѣхъ поръ, какъ созрѣла основательно мысль объ учрежденіи въ городѣ Черниговѣ губернской ученой архивной комисіи. Я помню тотъ день и тотъ часъ, когда иниціаторъ многихъ благихъ учрежденій въ городѣ Черниговѣ, его превосходительство г. начальникъ губерніи, глубокопочтительный Епископъ Константиновичъ на одномъ изъ заѣздныхъ, происходившихъ въ губернаторскіе домъ по дѣламъ общества колоній назоубитныхъ преступниковъ — предложилъ на обсужденіе вопросъ объ учрежденіи комисіи.

„На великое доброе дѣло нужно призывать благословеніе Божіе“ такъ приблизительно, обратясь ко мнѣ, сказалъ тогда Евгеній Константиновичъ.

Видя въ сочувствіи доброй мысли, я призвалъ благословеніе Божіе на начало дѣла. Такимъ образомъ совершенно естественно и мое имя сплелось съ учрежденіемъ названной архивной комисіи, а потому прошу позволенія сказать нѣсколько словъ именно въ настоящій день, когда открывается дѣятельность комисіи и когда уже на самую дѣятельность эту призвано благословеніе Божіе.

Оставалось бы вниманіемъ на исторіи многочисленныхъ

— 32 —

народовъ, игравшихъ довольно видную роль въ исторіи человечества и приходившихъ постепенно въ совершенный упадокъ, граничащій съ полнымъ уничтоженіемъ, спрашивая: почему ихъ постигла такая участь? Многие народы, выступая на арену исторической жизни, быстро увеличивались, крѣпли, создавали довольно прочныя формы общественной жизни, приобрѣтали довольно сильное вліяніе на окружающихъ сосѣдей, своимъ положеніемъ очень были довольны, но потомъ вслѣдъ за апогеемъ величія слѣдовало быстрое паденіе. Такая разнака жизни народа, кромѣ осязательнаго интереса, заключаетъ въ себѣ много поучительнаго. Интересъ возбуждается еще больше, если мы примемъ во вниманіе то еще обстоятельство, что судьба такая постигла уже многие народы. Перебирая въ памяти эти факты, каждому патриоту желательно усилить себѣ эти невообразимыя явленія и насколько силъ захватитъ предупредить свое родное отъ такой-же печальной участи.

Открывая памятники древности, раскопывая нѣтъ въ порядкѣ временнаго происхожденія, сравнивая ихъ другъ съ другомъ, мы невольно приходимъ къ тому заключенію, что человекъ постепенно, хотя и медленными шагами и отступаясь, идетъ однако впередъ, развивая постепенно богатство силъ природы своей. Плоды этого изученія оказываютъ сильное благотворное вліяніе на человѣка. Сопоставляя минувшее прошлое съ настоящимъ, онъ въ самомъ сопоставленіи этомъ очерчиваетъ силы къ дѣятельнейшей своей дѣятельности и научается болѣе правильно смотрѣть на все окружающее, болѣе правильно опредѣлять путь своей жизни.

Конечно, намѣренія нашей комисіи можетъ и не такъ обширны, но изъ всего сказаннаго вытекаетъ собственно тотъ фактъ, что изученіе древнихъ памятниковъ, путемъ котораго расширяется предъ сознаніемъ нашихъ жизнь прошедшая въ настоящій свѣтъ, приводитъ насъ къ сознательной дѣятельности, болѣе правильной и осмысленной, чѣмъ та, которая опредѣляется чисто естественнымъ путемъ, естественными потребностями, потому что изучая прошлое прошитое, мы имѣемъ дѣло съ процессомъ и слѣдствіями процесса жизни, имѣемъ возможность достойному подражанію, правильному — подражать, а отъ заблужденій, ошибокъ, допущенныхъ тамъ — остерегаться.

— 34 —

предводитель дворянства Н. А. Демонтовъ, управляющій контрольною палатой А. Я. Завожный и государственными имуществомъ Черниговской губерніи Н. М. Волковъ, губернской твореній инспекторъ А. А. Ханенко, прокуроръ черниговскаго окружнаго суда Г. П. Буладель, товарищъ председателя того-же суда Л. Н. Глазковъ, члены того-же суда: А. П. Сербинъ и П. С. Житковъ, директоръ мужской гимназіи Ю. П. Антоновъ, инспекторъ той-же гимназіи В. О. Круковскій, председатель губернской земской управы Ф. М. Уманецъ, протоіерей кафедральнаго собора о. І. Платоновъ, губернской землемѣръ К. А. Зибинъ, смотритель мужскаго духовнаго училища М. А. Доброгавъ, исполняющій должность городского головы Г. Н. Красовскій, земскій начальникъ К. Н. Подольскій, управитель канцеляріи черниговскаго губернатора А. А. Шава-Гирей, чиновники особахъ порученій при черниговскомъ губернаторѣ: старшій — С. А. Бобровникоу и младшій — П. С. Подозовъ, присяжный повѣренный И. Л. Шрагъ, учитель гимназіи Н. В. Серебрянниковъ, черниговскій уѣздный лекарь Р. Е. Пилусъ, черниговскій полицеймейстеръ Ш. К. Сташневскій, товарищъ директора городского банка А. П. Ласкаронскій, врачъ И. Ф. Раменскій и И. И. Гаврушеничъ.

Такова цѣль исторіи, возвышенная, благородная цѣль, и служащія достиженія ея заслуживаютъ всякой похвалы. Но что же архивная комисіи? Архивная комисіи вносить свою посильную лепту въ сокровищницу потребнаго для исторіи матеріала, и какъ бы мала ни была эта лепта, она имѣетъ свое значеніе. Еслибы дѣло и нашей комисіи ограничилось исключительно собираніемъ древнихъ памятниковъ, и притомъ только нашей, мѣстной, родной Черниговской губерніи, то и тогда ея заслуга будетъ велика, потому что путемъ изученія этихъ памятниковъ представится возможность ясно, отчетливо, согласнѣе съ дѣйствительностію представить прошлое. Но этого мало. Архивная комисіи, какъ пчела, собираетъ матеріалъ, надъ которымъ трудясь, создаетъ зеркало народовъ, дающее возможность или осмысленнѣе опредѣлить себя къ дѣятельности.

Думается, что членамъ комисіи должно быть пріятно сознавать, что и она, посильно дѣлая свое дѣло, приноситъ долю пользы, когда содѣйствуетъ исторіи проливать свѣтъ истинны на вопросы жизни. Благородный починъ достоуважаемаго Евгенія Константиновича въ дѣлѣ учрежденія архивной комисіи въ Черниговѣ долженъ привлекать сочувствіе всѣхъ членовъ комисіи, и это съ увѣренностію можно сказать, потому что какъ при первоначальномъ обсужденіи вопроса объ открытіи ея въ Черниговѣ дѣло было начато молитвою, такъ и сейчасъ самое открытіе дѣятельности ея состоялось не при чтеніи обычныхъ въ такихъ случаяхъ рѣчей и рефератовъ, а при молитвенномъ обращеніи къ Богу вѣческихъ, Творцу неба и земли, промышляющему о всѣхъ“.

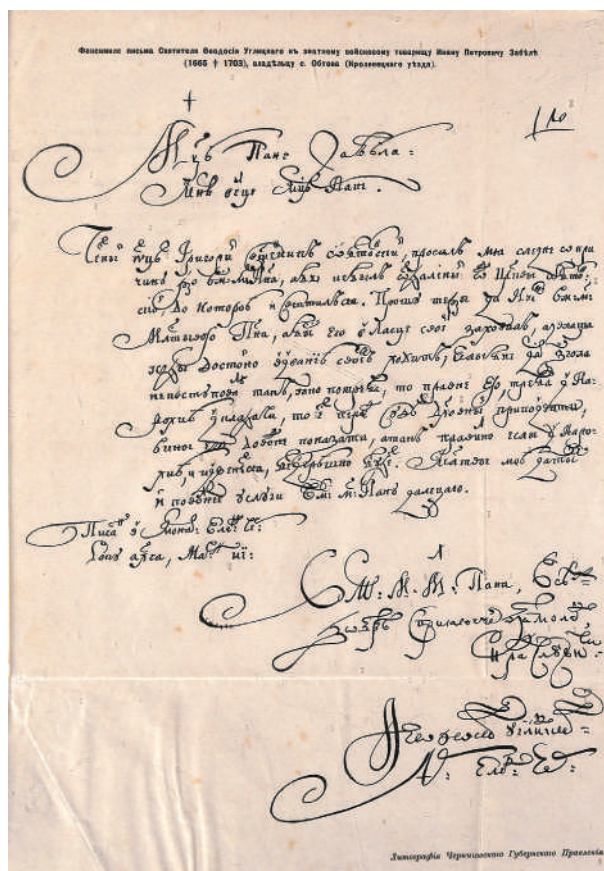
Затѣмъ владыка окропилъ все помѣщеніе архивной комисіи св. водою.

Съ сегодняшняго дня черниговская губернская ученоя архивная комисіи открыла свою дѣятельность.

При освященіи и открытіи архивной комисіи присутствовали: г. начальникъ губерніи Е. К. Андреевскій съ супругою, вице-губернаторъ А. С. Долгово-Сабуровъ съ супругою, и г. губернскаго предводителя дворянства — черниговскій уѣздный предводитель Г. Н. Глазковъ, директоръ народныхъ училищъ Черниговской губерніи П. В. Евстафьевъ, остерскій уѣздный

Стаття з «Черниговскихъ губернскихъ ведомостей» від 14 листопада 1896 р. про заснування Чернігівської губернської вченої архівної комісії. «Труды Черниговской губернской архивной комисіи 1897—1898». Вып. 1. Отд. 1. С. 21—24.

Є. Андрієвським і містили інформацію як про особисте життя графа, так і про його погляди на процеси тодішнього суспільного життя¹⁶.

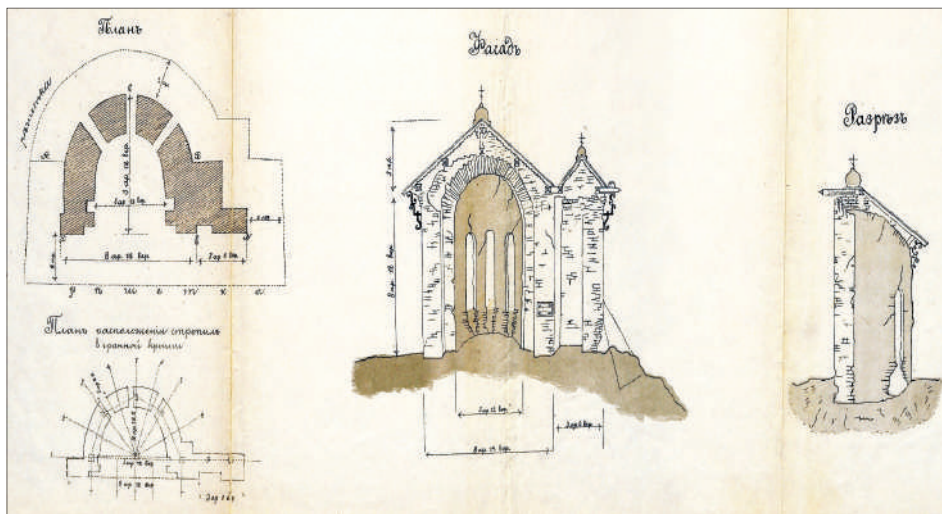
Копія листа
Феодосія Углицького
до військового товариша
Івана Забели, володаря
села Обтова
Кролевецького повіту.
«Труды Черниговской
губернской архивной
комиссии 1897–1898».
Вып. 1. Отд. 2. С. 18а.

Найзмістовнішим, на наш погляд, є четвертий випуск «Трудов» 1900–1902 рр., друга частина якого містить публікацію П. Добровольського «Архивы Черниговского кафедрального собора». Йдеться про повний опис Спасо-Преображенського собору XI ст., його майно, внутрішнє оздоблення, іконостас і розпис стін, ікони тощо станом на 1902 р.¹⁷ Це ґрунтовний історичний нарис, за яким сучасні дослідники вивчають історію однієї з найдавніших пам'яток архітектури нашої країни.

Наступна публікація другої частини четвертого випуску П. Добровольського має назву «Юрьева божница», де йдеться про історію міста Остер і долю пам'ятки давньоруської архітектури XI ст. – Юр'євої божниці. Храм побудований у 1098 р. як Михайлівська церква княжого замку за указом Володимира Мономаха. Пізніше містечко перейшло

¹⁶ Труды Черниговской губернской архивной комиссии 1899–1900. Вып. 3. Отд. 2. С. 1–79.

¹⁷ Там же. 1900–1902. Вып. 4. Отд. 2. С. 1–68.

Кресленики Юр'євої божниці.

«Труды Черниговской губернской архивной комиссии 1900–1902».
Вып. 4. Отд. 2. С. 95..

одному з його синів – Юрію. У XII ст. за бажанням Юрія храм прикрасили фресковими розписами. Юр'єва божниця в ході історії неодноразово піддавалася руйнуванням. Після руйнації під час монголо-татарського нашествия у 1240 р. церкву знову відновили у 1695 р. Після подальших руйнацій споруди наприкінці XVIII – початку XIX ст. більша частина об'єму будівлі була розібрана в зв'язку з аварійним станом, збереглася лише вівтарна частина, що отримала назву Юр'євої божниці¹⁸.

Особливо цінною інформацією, що міститься у статті та користується неабиякою популярністю сучасних дослідників, є наявність креслеників цієї пам'ятки архітектури, зображення яких наводимо нижче.

Наголосимо також на важливості для сучасних істориків ще однієї публікації другої частини четвертого випуску «Трудов» – це «Топографические описания городов Чернигова, Нежина и Сосницы с их повеями» з передмовою П. Добровольського¹⁹.

П'ятий випуск «Трудов» у своїй другій частині, серед інших, має публікацію автора А. Верзілова «Памяти Александра Матвеевича Лазаревского», почесного члена Чернігівської губернської вченої архівної комісії з 1897 р. Статтю було опубліковано у 1903 р., на згадку і вшанування пам'яті відомого історика після його смерті у 1902 р. У статті наводиться цитата з листа О. Лазаревського до архівної комісії зі словами вдячності за надану честь бути обраним почесним членом Чернігівської архівної комісії, а також акцентом на необхід-

¹⁸ Там же. С. 1–68, 71–95.

¹⁹ Там же. С. 139–222.

ності організації роботи зі збирання матеріалів для історії з тематики «визволення селян» на території Чернігівської губернії, що головним чином містилися в документах діловодства мирових посередників, які вводили в дію уставні грамоти у 1861–1863 рр.²⁰

Перед статтею уміщений портрет О. Лазаревського з його автографом.

Як уже зазначалося, кожний випуск «Трудов» складався з двох частин, перша з яких розповідала про засідання членів губернської

Портрет О. Лазаревського.
«Труды Черниговской губернской
архивной комиссии 1900–1902».
Вып. 4. Отд. 2. С. 12.

архівної комісії та представляла перелік питань, що обговорювався на засіданнях. Не є виключенням і наступний, шостий випуск цього видання за 1905 р., проте детальніше зупинимося на змісті другої частини, яка, на наш погляд, містить цікаву й корисну описову і довідкову інформацію. По-перше, це стаття П. Добровольського «Описание исторического музея Черниговской губернской ученой архивной комиссии», де подано перелік музейних експонатів станом на 1905 р., а також у більшості випадків джерело їх надходження²¹. Наступний матеріал, також авторства П. Добровольського, присвячений біографічним даним Г. Успенського, що стали відомими автору в результаті його роботи з формування архіву чернігівської чоловічої гімназії, де навчався видатний письменник²².

За рішенням Чернігівської губернської вченої архівної комісії проводилася системна робота зі складання тематичних покажчиків статей історичного характеру з місцевих періодичних видань. Інформація науково-довідкового характеру – «Указатель статей по археологии, истории и этнографии, помещенных в Черниговских епархиальных известиях за 1861–1905 годы», – складена священнослужителем К. Карпінським, оприлюднена у шостому номері «Трудов» і є надзвичайно корисною й актуальною²³. Видання почало виходити з 1861 р. і, як зазначало-

²⁰ Труды Черниговской губернской архивной комиссии 1902–1903. Вып. 5. Отд. 2. С. 11–20.

²¹ Там же. 1905. Вып. 6. Отд. 2. С. 89–139. 231 с.

²² Там же. С. 141–157.

²³ Там же. С. 159–209.

ся у програмі для неофіційної частини видання, там мали розміщуватися матеріали «касательно исторических событий и древностей церковных, церквей, икон, утвари, кресных ходов, священных урочищ и проч.»²⁴.

Складом редакційної колегії шостого видання «Трудов» був розроблений і опублікований «Указатель статей по истории, археологии и этнологии, помещенных в Земском сборнике Черниговской губернии за 1869–1905 г.»²⁵. Подібний довідковий апарат, тільки вже іншого друкованого видання, знаходимо у сьомому випуску «Трудов» під назвою «Указатель статей по истории, археологии, этнографии, помещенных в «Черниговских губернских ведомостях» за 1838–1906 гг.»²⁶. Неофіційна частина газети часто публікувала статті історичного характеру, тому для більш зручної роботи з ними було складено покажчик за такими розділами: матеріали з місцевої історії, статті історичного змісту, матеріали і статті з історії Чернігівської єпархії, статті з археології, етнографія і статистика, словесність, сільське господарство і промисловість, некрологи, бібліографія.

Портрет П. Добровольського.
«Труды Черниговской губернской
архивной комиссии 1911».
Вып. 8. Отд. 2. С. 195.

Біографічний нарис про П. Добровольського міститься у восьмому випуску «Трудов», який вийшов у 1911 р., через рік після його смерті. З 1899 р. П. Добровольський був членом Чернігівської губернської вченої архівної комісії, а з 1902 р. очолював її. Робота з архівом Єлецького монастиря дала змогу вченому написати його історію. Він – автор статей «Архів кафедрального собору» та «Юр'єва божниця». Дослідник займався вивченням історії Троїцько-Іллінської друкарні, захоплювався археологією²⁷. Також у статті вміщено портрет П. Добровольського, який наводимо нижче.

Наступні чотири випуски «Трудов» вийшли під редакцією В. Модзалевського у 1912–1918 рр. Вони присвячені різній тематиці: селянській

²⁴ Там же. С. 161.

²⁵ Там же. С. 211–231.

²⁶ Там же. 1906–1908. Вып. 7. Отд. 2. С. 69–142.

²⁷ Там же. 1911. Вып. 8. Отд. 2. С. 195–204.

реформі 1861 р., історії формування ополчення 1812 р. у Чернігівській губернії, історії населених пунктів Чернігівщини та іншим краєзнавчим питанням.

Підсумовуючи викладене, можна сказати, що «Труды Черниговской губернской архивной комиссии», безумовно, є цікавим історичним джерелом для дослідників діяльності Комісії, а також питань зародження і розвитку на чернігівських теренах архівної, музейної та бібліотечної справи.

Оцінюючи історичний шлях Комісії, її успіхи і невдачі, труднощі та досягнення, слід підходити до цього питання з позицій історизму. Не можна трактувати, що могла би зробити комісія й чого вона не зробила, що можна було зробити краще. Необхідно судити не по тому, чого не дала чи не зробила Комісія порівняно із сучасними умовами, а по тому, що вона дала та зробила нового у порівнянні зі своїми попередниками. Звичайно, у діяльності Комісії були й недоліки, але ми відзначимо позитивні моменти її діяльності.

За порівняно короткий період існування (1896–1919) Чернігівська губерньська вчена архівна комісія стала однією з найпомітніших у науковому відношенні установою в Україні. Важливим моментом в її діяльності була видавнича справа. За допомогою публікаторської діяльності вирішувалися не лише просвітницькі завдання, але й здійснювався вплив на розвиток історичної науки. Зусиллями членів Чернігівської архівної комісії було підготовлено 12 випусків «Трудов», 8 звітів про свою діяльність та ряд окремих видань.

Немало було зроблено і в головному напрямі діяльності комісії – у збереженні архівних багатств та створенні власного історичного архіву. Незважаючи на те, що архів був порівняно невеликим – декілька тисяч одиниць – все ж таки серед зібрань інших архівних комісій він посідав не останнє місце. Важливим для історичної науки є й досвід комісії у справі розгляду архівів церков і монастирів, вивчення та введення у науковий обіг цінних історичних джерел. Далекоглядність найактивніших діячів комісії проявилася у вивченні приватних архівів. У міру можливостей Комісія придбавала частини сімейних архівів, листування, особисті папери відомих людей України.

Важливим моментом в діяльності комісії була робота щодо створення бібліографії історичного, археологічного та етнографічного матеріалу у місцевій пресі, й сучасний дослідник Чернігівщини не може не віддати належне копійкій праці упорядників покажчиків.

Діяльність членів архівної Комісії дозволила створити багатий і цінний музей та бібліотеку. Цінність цього зібрання відзначалася свого часу відомими ученими-істориками. Прямими нащадками Комісії в музейній справі став Чернігівський державний музей (з 1991 р. – Чернігів-

ський обласний історичний музей імені Василя Тарновського), а в архівній – Чернігівський історичний архів (із 1980 р. – Державний архів Чернігівської області).

REFERENCES

1. Dobrovolskii, P. (1903). Otchet o sostoyanii i deyatelnosti ChAK do 1903 goda [Report on the condition and activities of the ChAK until 1903]. *Trudy Chernigovskoi gubernskoi arkhivnoi komissii*, 5(1), 72–98. [in Russian].
2. Doroshenko, D. (1923). *Ohliad ukrainskoi istoriohrafii* [Ukrainian historiography review]. Praha. [in Ukrainian].
3. Fedorenko, P. O. (1927). M. Lazarevskiy ta kulturni tsinnosti Chernihivshchyny [O. M. Lazarevsky and cultural artifacts of the Chernihiv region]. *Ukrainskyi arkhieohrafichniy zbirnyk*, 2, 22–50. [in Ukrainian].
4. Havrys, I. (2013). Fundatory arkhivnoi spravy Chernihivshchyny [Founders of the the Chernihiv region archives]. *Siverianskyi istorychnyi arkhiv: zbirnyk naukovykh prats*, 2, 22–29. [in Ukrainian].
5. Kovalenko, O. (2007). Edytsiina arkhieohrafia v dorobku i diialnosti Chernihivskoi hubernskoi vchenoi arkhivnoi komisii [Editorial archeography in the work and activities of the Chernihiv Governorate Scientific Archival Commission]. *Siverianskyi arkhiv*, 1, 17–27. [in Ukrainian].
6. Kuras, H. (1994). Do istorii Chernihivskoi hubernskoi arkhivnoi komisii [To the history of the Chernihiv Governorate Archival Commission]. *Arkhivy Ukrainy*, 1, 92–96. [in Ukrainian].
7. Lazarevskii, A. (1902). Chernigovskie arkhivy [Chernihiv archives]. *Kievskaya starina*, Vol. 76, 2(2), 90–92. [in Russian].
8. Lyniuk, L. (2013). Chernihivska hubernska vchena arkhivna komisiia: arkhiv, muzei, biblioteka [Chernihiv Governorate Scientific Archival Commission: archives, museum, library]. *Siverianskyi istorychnyi arkhiv: zbirnyk naukovykh prats*, 2, 9–16. [in Ukrainian].
9. Poletun, N. (2007). Diialnist Chernihivskoi hubernskoi vchenoi arkhivnoi komisii u haluzi arkhivnoi spravy [Activity of the Chernihiv Governorate Scientific Archival Commission in the field of archival affairs]. *Siverianskyi arkhiv*, 1, 6–7. [in Ukrainian].
10. Riabchuk, I. (2013). Istoriia arkhivnoho budivnytstva v dokumentakh [The history of archives' construction in documents]. *Siverianskyi istorychnyi arkhiv: zbirnyk naukovykh prats*, 2, 16–22. [in Ukrainian].
11. Rudakov, V. (1901). Arkheologiya i istoriya v Trudakh gubernskikh uchenykh arxivnykh komisii [Archeology and history in works of governorate scientific archival commissions]. *Istoricheskii vestnik*, 86, 1095–1116. [in Russian].
12. Shrag, I. A. (1902). M. Lazarevskii. Nekrolog [M. Lazarevsky. Obituary]. *Zemskii sbornik Chernigovskoi gubernii*, 11, 145–160. [in Russian].
13. Tkachenko, M. (1928). Z novoi istoriohrafii Chernihivshchyny [From the new historiography of the Chernihiv region]. In *Chernihiv i Pivnichne Livoberezhzhia* (pp. 484–500). [in Ukrainian].

14. Trudy Chernigovskoi gubernskoi arkhivnoi komissii 1897–1898 [Works of the Chernihiv Governorate Archival Commission in 1897–1898]. Vyp. 1. Otd. 1. [in Russian].
15. Trudy Chernigovskoi gubernskoi arkhivnoi komissii [Works of the Chernihiv Governorate Archival Commission in 1899–1900]. Vyp. 3. Otd. 2. [in Russian].
16. Trudy Chernigovskoi gubernskoi arkhivnoi komissii 1900–1902 [Works of the Chernihiv Governorate Archival Commission in 1900–1902]. Vyp. 4. Otd. 2. [in Russian].
17. Trudy Chernigovskoi gubernskoi arkhivnoi komissii 1905 [Works of the Chernihiv Governorate Archival Commission in 1905]. Vyp. 6. Otd. 2. [in Russian].
18. Verzilov, A. P. (1910). M. Dobrovolskii [P. M. Dobrovolsky]. *Zemskii sbornik Chernigovskoi gubernii*, 11–12, 159. [in Russian].
19. Verzilov, A. P. (1911). M. Dobrovolskii. Biograficheskii ocherk [P. M. Dobrovolsky. Biographical essay]. *Trudy Chernigovskoi gubernskoi arkhivnoi komissii*, 8, 195–204. [in Russian].
20. Verzylov, A. (1925). Naukove zhyttia v Chernihovi v 1914–1924 rr. [Scientific life in Chernihiv in 1914–1924]. In *Ukraina* (Vol. 3, pp. 180–183). [in Ukrainian].

Raisa Vorobey

Candidate in Public Administration,

Director,

State Archives of Chernigiv Region

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2648-603X>

«WORKS OF THE CHERNIGIV PROVINCIAL SCIENTIFIC ARCHIVAL COMMISSION» AS A SOURCE BASE OF STUDYING THE HISTORY OF THE CHERNIGIV REGION

Abstract. The aim of the work – on the basis of published and archival documents to analyze the certain aspects of activities of the Chernihiv Provincial Scientific Archival Commission, specially its publishing activity through the «Proceedings of the Chernihiv Provincial Scientific Archival Commission» printed editions. **Research methodology.** The tasks were solved using a set of general complementary scientific methods, including: system; historical, which made it possible to study the dynamics of the processes of creation and development of the Chernihiv Provincial Scientific Archival Commission; comparative, which was used to determine certain aspects of the responsibilities of the newly created provincial archival commissions, etc. **The scientific novelty** of the study: an analysis of the activities of the Chernihiv Provincial Scientific Archival Commission as a historical and scientific-cultural center in the Chernihiv region of the late XIX century was made; the content of the printed editions of «Proceedings of the Chernihiv Provincial Scientific Archival Commission» was analyzed; the main functions of the Commission for the collection and storage of archival documents and historical exhibits, mostly by individual local historians, as well as semi-amateur organizations, centers of local progressive socio-political forces were outlined; were

introduced into scientific circulation some documents, drawings, published in the «Proceedings» of the Commission. **Conclusion.** Each issue of the «Proceedings of the Chernihiv Provincial Scientific Archival Commission» is an important source for studying the activities of the Commission and contributing to work of its individual members and members of the public of Chernihiv region. **The prospect of further research** is to publish and further update certain documents and publications on the history of the Chernihiv Provincial Scientific Archival Commission. Introduced into scientific circulation, they will serve as an important material for various scientific and publishing kits and research.

Key words: provincial archival commission; publishing activity; scientific commission; historical archives.